

Frontáttörés:

Oroszországban megszületett az első „posztkommunista” könyvtári törvény és vele együtt a kötelesepéldányok szolgáltatásának törvényi szabályozása

Amikor a rendszerváltás eufóriáját követően hamarosan nyilvánvalóvá vált, hogy Kelet-Közép-Európa korábban szinte minden megterhelést felvállaló államai mindinkább az ún. „minimális állam” elvi álláspontjára helyezkednek, sőt a gyakorlatban „túltesznek” az elvileg hirdetett minimalizmuson is, annyi más szakma elitjeihez hasonlóan a mi szakmai elitjeink is azonnal az „eltűnt idők nyomába eredtek”, s azt kívánták, hogy ezek a „minimális államok” legalább a könyvtár- és tájékoztatásügyet pártolják a régi vagy majdnem a régi módon.

Egyebek között ezzel magyarázható az a nagy buzgalom, amellyel mindenütt nekiláttak egy új könyvtári és/vagy könyvtári-tájékoztatási törvény megfogalmazásának. E törvénytervezetek első változatai 1991-re valamennyi volt szocialista országban elkészültek, és a legtöbb helyen meglehetősen hasonlítottak azokra a könyvtári törvényekre (törvényerejű rendeletekre, ukázokra), amelyek felváltására hivatottak lettek volna. Ez némileg részletezve a következő elvárások megfogalmazásával: maradjon fenn a könyvtárügy „egysége”, s ennek megfelelően a törvény hatálya terjedjen ki valamennyi intézménytípusra; maradjon meg kötelező jelleggel a hálózati szervezet és hierarchia; az intézmények minél szélesebb körének működtetésére vállaljon az állam garanciát.

Az első változatokat azóta egy sor más követte, mert kiderült, hogy hol ez, hol pedig az az elvárás nem teljesíthető, illetve hogy hol ez, hol meg az a részterület „nem fér bele” egyetlen jogszabályba. Ezért azután 1994. november 23-ig egyik érintett országban sem született meg a szakmai közvélemény egy része (korántsem egésze) által annyira áhított új könyvtári törvény. És akkor az Oroszországi Föderáció Állami Dumája – mint mondani szokták – a „tett mezejére lépett”, és megalkotta az első „posztkommunista” könyvtárügyi törvényt és vele együtt a köteles példány szolgáltatási törvényt is. Mindkét jogszabály szövetségi szintű, ami azt jelenti, hogy alacsonyabb szinteken egy sor „fiatörvény” születésére számíthatunk.

*

Nyilvánvaló, mihelyst a hazai könyvtárügyi jogszabályelőkészítés újlag intenzifikálódik, ezeket az orosz törvényeket még sok szakember és bizottság fogja forgatni pro és kontra érveket keresve bennük. Ezt a mindenképpen frontáttörést egyesek előremutató győzelemnek fogják értékelni, mások pirruszinak. (Egyébként a szóban forgó törvényszövegeket a Biblioteka c. szaklap 1995. évi 3. számának 41–56. oldalán közli.)

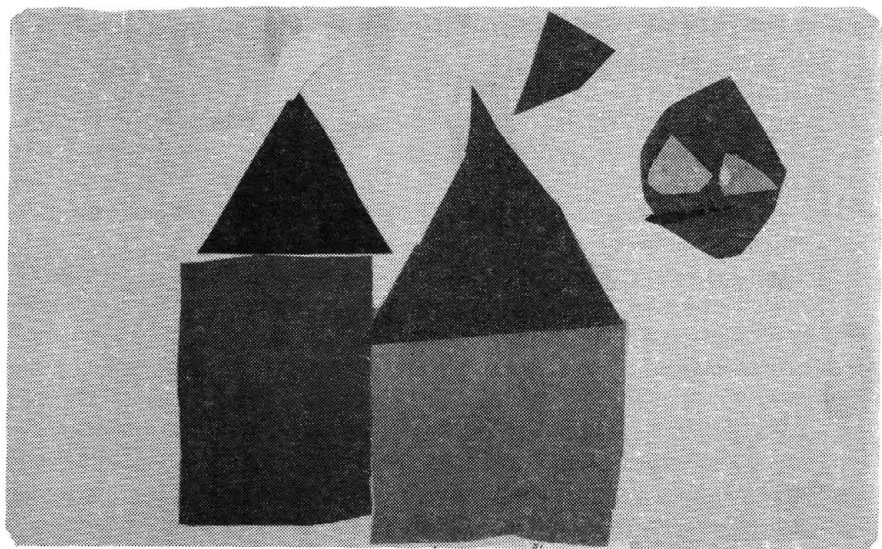
A könyvtárügyi törvény terjedelmes és tartalmas volta ellenére is csak keretjogszabály, amely rövid preambulumban azt hangsúlyozza, hogy mindössze az „Oroszországi Föderáció könyvtárügyének fennmaradásához és fejlődéséhez kíván jogi alapot teremteni”.

Nyolc fejezete (azon belül 28 cikkelye) az alábbi:

1. *fejezet.* Általános rendelkezések (alapfogalmak; az Oroszországi Föderáció törvényhozása és a könyvtárügy; e szövetségi törvény hatálya; alapvető könyvtárfajták).
2. *fejezet.* Az állampolgárok könyvtárügyi jogai (jog a könyvtári ellátásra; könyvtári munkához való jog; a könyvtárhasználók jogai; sajátos olvasói kategóriák – nemzetiségek, vakok és gyöngénlátók, mozgáskorlátozottak, gyerekek és fiatalok – könyvtárhasználati jogai; könyvtárhasználói felelősség; könyvtárfenntartó).
3. *fejezet.* A könyvtárak kötelezettségei és jogai (a könyvtárak státusza; a könyvtárak kötelezettségei; a könyvtárak jogai).
4. *fejezet.* Az állam könyvtárügyi kötelezettségei (állami könyvtárügyi politika; az állam feladatai a könyvtárügy fejlesztésében).
5. *fejezet.* Az Oroszországi Föderáció népei által felhalmozott kulturális vagyon megőrzésének és használatának feltételei a könyvtárügy területén (könyvtári állományok, mint az Oroszországi Föderáció népeinek kulturális vagyona; a könyvtárak, mint az Oroszországi Föderáció népei kulturális vagyonának összetevője; az Oroszországi Föderáció nemzeti könyvtárai).
6. *fejezet.* A könyvtárközi együttműködés szervezete (az állam részvétele a könyvtári ellátással kapcsolatos koordináció és együttműködés megvalósításában; központi könyvtárak; könyvtárak együttműködése a tudományos-műszaki információs szervekkel és a levéltárakkal).
7. *fejezet.* A könyvtárügy gazdasági szabályozása (a könyvtárlétesítés rendje; könyvtárak átszervezése és megszüntetése; a könyvtári vagyon; könyvtárfejlesztési alapok; a könyvtári munkatársak munkajogi viszonyai).
8. *fejezet.* Záró rendelkezések (a törvény hatálybalépése; jogszabályok harmonizálása e szövetségi törvénnyel).

Meglehet, hogy a fenti törvényi címlista korántsem annyira étvágygerjesztő, mint holmi étlap, mégis hadd közöljek belőle részint a „combosabbnak látszó”, részint pedig a szakmai „nyencfalatok rangjára aspiráló” vonatkozásokat. (Törvényi helyük feltüntetésével).

A könyvtár a törvény értelmezésében „információs, kulturális és művelődési intézmény” (1/1), miközben a könyvtárak összessége könyvtárügyet alkot. A törvény hatálya – függetlenül szervezeti-jogi formájától és a tulajdonformától – minden oroszországi könyvtárra kiterjed (1/3). A legfontosabb könyvtárfajták: állami könyvtárak, ezen belül szövetségi könyvtárak, az Oroszországi Föderáció szubjektumainak könyvtárai, minisztériumi és más államigazgatási szervek által fenntartott könyvtárak; a helyi önkormányzati szervek által fenntartott munici-

piális könyvtárak; az Orosz Tudományos Akadémia, egyéb akadémiák, tudományos kutatóintézetek és képző intézmények könyvtárai; vállalati, intézményi könyvtárak, szervezetek könyvtárai; társadalmi egyesületek könyvtárai; magánkönyvtárak; az országban egyezmények alapján működő külföldi tulajdonú könyvtárak (1/4).

A könyvtári ellátáshoz (könyvtárhasználathoz) való joggal – „nemre, korra, nemzetiségre, műveltségre, szociális helyzetre, politikai meggyőződésre és vallásra való tekintet nélkül” – valamennyi állampolgár rendelkezik, és ezt a jogát főként, de nem kizárólagosan az állami és önkormányzati könyvtárakból kialakított nyilvános könyvtári hálózatok tagintézményeiben gyakorolhatja (2/5). Magánkönyvtárat minden állampolgár és jogi személy alapíthat és működtethet. Ezt a jogosítványt erősíti, hogy a régi és ritka dokumentumokkal rendelkező magánkönyvtárak számára a törvény állami támogatást helyez kilátásba (2/6).

A könyvtárhasználó valamely mű megléte felől az összes könyvtárban ingyenesen tájékozódhat, a nyilvános könyvtárakban ezen kívül ingyenes a konzultáció és az állományhasználat is (a személyi kilitet igazoló beiratkozást követően). E cikkely érdekes passzusa: „A használónak az állami és municipiális könyvtárakban joga van orosz nyelven mint az Oroszországi Föderáció állami nyelvén írt dokumentumokkal való ellátásra és kiszolgálásra, az Oroszországi Föderáció köztársaságaiban pedig az adott köztársaság... állami nyelvén írtakkal való ellátásra és kiszolgálásra is (2/7). „Amennyiben a használót a könyvtár korlátozza használati jogainak gyakorlásában, bírósághoz fordulhat (ugyancsak: 2/7).

A nemzeti kisebbségek joga, hogy az állami könyvtári hálózat révén hozzájussanak az anyanyelvükön írt művekhez, a vakok és a gyöngénlátóké, hogy a nyilvános könyvtári hálózaton és a speciális könyvtárakon keresztül megkapják a számukra alkalmas dokumentumokat, a mozgáskorlátozottaké pedig, hogy a nyilvános könyvtári hálózat biztosítsa számukra a postai vagy más nem sztenderd

úton-módon történő kölcsönzést. A gyerekek és fiatalok könyvtári ellátására a nyilvános hálózatok részlegei, külön gyerek- és ifjúsági könyvtárai, továbbá a tanintézeti könyvtárak hivatottak (2/8).

Átugorva a teljesen hagyományos 2/9 cikkelyen, amely az olvasó használat közbeni felelősségét és kártérítési kötelezettségét írja le, a fenntartói cikkelyből (2/10) is csak a következőkre érdemes felhívni a figyelmet: „A fenntartónak – a statútumban és a jogszabályban felsorolt eseteken kívül – nincs joga arra, hogy beavatkozzék a könyvtár alkotó munkájába”. Az alkotó munka önállósága később (3/13) a könyvtárak jogaként is megfogalmazásra kerül.

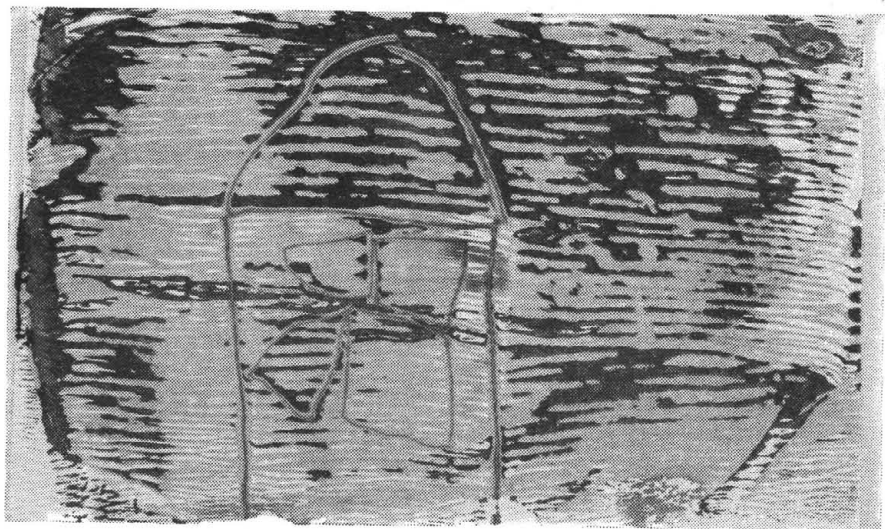
A 3/11 jogi személyként definiálja az állami, a municipiális könyvtárakat és a központosított könyvtári rendszereket. Ennek előfeltétele a regisztráció. A többi könyvtár státusza azonos a fenntartó státuszával.

A könyvtárak szokványos kötelezettségei között kapott helyet egy korábban elképzelhetetlen meghagyás, amelynek jegyében tilos az állomány szabad használatát korlátozó vagy megakadályozó állami és másféle cenzúra alkalmazása és – tudományos és szolgáltatás-szervezési felhasználáson kívül – az olvasóktól való adatszolgáltatás. És ez is újszerű: „a részben vagy egészben költségvetési dotálásban részesülő könyvtárak tartoznak működésük közben azt az ideológiai és politikai sokszínűséget tükrözni, amely a társadalomban kialakult (3/12).”

A könyvtárak jogai (3/13), mint az egy megelőző megjegyzésünkéből is sejthető, meglehetősen szerteágazóak, és ügyviteli, gazdálkodási és érdemi vonatkozásokban egyaránt nagyfokú önállóságra készítetnek. Hadd emeljük ki közülük a gazdasági munkára való jogosítványt, amelynek alapján a könyvtár, amennyiben nem sérti alapfunkcióit, kereső tevékenységet folytathat. Hasznos jog lehet az állami könyvkiadási terv keretében megjelenő újdonságok könyvtári elővásárlásának kimondása.

Az állam könyvtárügyi politikája arra az alapelvre épül, hogy olyan feltételek teremthetők, amelyek mellett általánosan hozzáférhetővé válnak a könyvtárak által gyűjtött információk és kulturális értékek. Az állam e szövetségi törvényben foglalt jogokra garanciát vállal, s – minősített törvénysértési esetek kivételével – nem avatkozik be a könyvtárak munkájába. A könyvtárügy fejlődését finanszírozással, megfelelő adó-, hitel és árpolitikával segíti elő. A kormány könyvtárügy fejlesztési programokat készített, s ezeket a kulturális fejlesztési programok integráns összetevőjének fogja tekinteni. A szövetségi államigazgatási szervek regionális és tárcametszetekben fogják kezdeményezni a könyvtári munka koordinálását. Külön gondoskodás történik a szociális és rokkantsági szempontból hátrányos helyzetűek könyvtári ellátásának támogatására, valamint egyes korcsoportok (pl. gyerekek, fiatalok), továbbá bizonyos földrajzi egységek (falu, északi területek stb.) lakóinak színvonalasított könyvtári szolgálathoz juttatására. Az állami szervek nemcsak az állami-önkormányzati könyvtári szférát kívánják ösztönözni, hanem a társadalmi és magán könyvtári szférát is a minél rangosabb ingyenes szolgáltatások vitele érdekében (4/14).

A szövetségi szervek konkrét feladatait a törvény így sorolja fel: muzeális értékű állományok regisztráltatása és ellenőrzése, nemzeti és más szövetségi könyvtárak létesítése és dotálása, könyvtárosképzési, alkalmazási, bérezési alapelvek és a szakmán belüli szociális gondoskodás alapelveinek kimunkálása, szövetségi szintű könyvtárosképző és továbbképző intézmények létesítése és fenn-

tartása, könyvtártudományi kutatásokban és módszertani vizsgálódásokban való részvétel, könyvtári szabványok jóváhagyása, statisztika szervezése. A szövetségi szubjektumok és az önkormányzatok konkrét feladatai a szolgálat működésének biztosítása körül jegesednek ki. A hanyag ügyintézés itt is bírósági eljárás tárgya lehet (4/15).

Az 5/16 és 5/17 cikkely a muzeális értékű állományegységek fokozott védelmével (egyebek mellett: regisztrálásával és őrzési-használati szabályaival), valamint az ilyen állományegységekkel rendelkező könyvtárak kiemelt kezelésével foglalkozik.

Az Oroszországi Föderációnak két nemzeti könyvtára van, az ún. Oroszországi Állami Könyvtár [ez a volt Lenin Könyvtár] és az Oroszországi Nemzeti Könyvtár [ez a volt szentpétervári Szaltikov-Scsedrin Könyvtár]. Jelentőségük deklarálása mellett a törvény így határozza meg alapvető funkcióikat: „Alakítják, megőrzik és olvasóik rendelkezésére bocsátják a hazai dokumentumtermés legteljesebb gyűjteményeit, a tudományos értékű külföldi dokumentumokat; szervezik és megvalósítják a oroszikumok bibliográfiai nyilvántartását; részt vállalnak a nemzeti sajtórepertórium készítéséből; központjai a könyvtártudományi, bibliográfiatudományi és bibliológiai tudományos kutatómunkának, továbbá a szövetségi jelentőségű módszertani, tudományos-információs és kulturális munkának, s mint ilyenek vesznek részt a szövetségi könyvtárügyi politika kimunkálásában és végrehajtásában.” Ezen felül a Föderáció valamennyi köztársaságában, autonóm körzetében és területén is szervezhető, illetve működhetnek nemzeti könyvtárak (5/18).

Az állam a könyvtárügy hatékony működése érdekében – szögezi le újólaj a 6/19 – főképpen ösztönzéssel vesz részt. Ez részint anyagi természetű, részint „címetes” dolog. Nevezetesen a központi könyvtári cím és funkció adományozásáról van szó. Ilyen központi könyvtári megbízást köztársasági, autonóm körzeti és területi, megyei és regionális, járási és városi szinten egyaránt kaphatni,

cserében pedig az így kiemelt könyvtárnak mintegy menedzselnie kell területén a könyvtári ellátás javítását (6/20).

Az igen fontosnak látszó 6/21 cikkely teljes szövege a következő: „Abból a célból, hogy az állami információkészletek racionális felhasználást nyerjenek, a könyvtáraknak kooperálniuk kell a tudományos-műszaki információs szervezetekkel, az archívumokkal, valamint más olyan vállalatokkal, intézményekkel és szervezetekkel, amelyek különféle színvonalú információs adatbankokkal rendelkeznek. Ennek rendjét a hatályos törvényi meghagyások, a szövetségi szintű állami programok, valamint a szóban forgó intézmények és szervezetek közötti megállapodások határozzák meg.”

A 7/22–25 és a 8/27–28 cikkelyek többségéről nem érdemes többet írni, mint amennyit tartalmuk felől „étlapot utánzó” felsorolásuk elárult. A könyvtárfejlesztési alapokat illetően azért jegyezzünk meg annyit, hogy egyaránt létesülhetnek állami és nem állami alapok, s hogy ezek kamatait a könyvtárügyi törvény céljainak mielőbbi megvalósítására szabad felhasználni (7/25). A könyvtárosok jogállását a munka törvénykönyve szabályozza. Ezen felül időnként attesztáción kell átesniük. Ennek rendjét a minisztertanács alakítja ki (7/26).

Az ismertetett törvényt – a kötelespéldány szolgáltatási törvénnyel együtt – Jelcin elnök 1994. december 29-én írta alá.

II.

A könyvtárügyinél csak alig valamivel „slankabb”, 4 fejezetből és 24 cikkelyből álló köteles példány szolgáltatási törvényről ehelyütt mindössze „étlapot utánzó” felsorolással tájékoztatunk, illetve legfeljebb néhány kiemelés erejéig. Íme:

1. fejezet. Általános rendelkezések (alapfogalmak; az Oroszországi Föderáció törvényhozása és a köteles példány; e szövetségi törvény hatálya; a köteles példány szolgáltatással kapcsolatos rendszer kialakításának céljai; az ingyenes és fizetett köteles példány szolgáltatásban érintett dokumentumfajták).
2. fejezet. A dokumentumok előállítóinak köteleességei és jogai (kötelezettségek az ingyenes köteles példányok szolgáltatásában; az ingyenes köteles példányok szolgáltatásában; az ingyenes köteles példányok szolgáltatása; a FÁK-kiadványok köteles példányainak szolgáltatása a kölcsönös kiadványcsere révén; vakok számára készült dokumentumok, majd kiadványfajtánként külön-külön cikkelyben: publikálatlan dokumentumok, hivatalos kiadványok, audiovizuális produktumok, elektronikus kiadványok ingyenes köteles példányainak szolgáltatása; a fizetett köteles példányok szolgáltatása; a köteles példányok postai expedálás; a dokumentumok előállítóinak jogai).
3. fejezet. A köteles példányban részesülők kötelezettségei (a köteles példányok központi elosztásában résztvevő szervezetek kötelezettségei; a köteles példányok központi juttatásában részesült szervezetek kötelezettségei; az ingyenes szövetségi köteles példány tartós őrzése; a köteles példány másolása; a köteles példány szolgáltatás ellenőrzése; tájékoztatás az ingyenes szövetségi köteles példányokról).
4. fejezet. Záró rendelkezések (a köteles példányok szolgáltatási rendjének megsértésével kapcsolatos felelősség; a törvény hatályba lépésének időpontja).

A rend kedvéért hívjuk fel a figyelmet arra, hogy a köteles példány szolgáltatásba bevont dokumentumok (széles) körét az 1/5 határozza meg, s ha ennek ellenére is eltekintünk idézésétől, azt a 2. fejezet 9–13. cikkelyeinek korábban felsorolt címlistája teszi szükségletenné.

A törvény hatálya valamennyi kiadói szervezetre kiterjed (1/3), miközben ezek a szervezetek a következők: kiadók, poligráfiai vállalatok, egyéb kiadói intézmények és szervezetek, tömegtájékoztató eszközök szerkesztőségei, zenei cégek és hanglemezyártók, televíziós és rádiós társulatok, filmstúdiók, video- és filmgyártó vállalatok, tudományos kutató intézmények, egyetemek és főiskolák, tervező intézetek, dokumentumokat kiadó egyéb szervezetek (2/6). A szolgáltatás lebonyolítása a nyomdák és a sokszorosítók feladata. A kötelespéldányok elosztásának központi letéteményese a Könyvkamara lett, miközben egy-egy ingyenes példányt a két szövetségi nemzeti könyvtár, az Orosz Tudományos Akadémia Könyvtára kap meg, míg a fennmaradó példányszámból egyéb könyvtárak részesülnek. A példányszám pedig: orosz nyelvű könyvekből és periodikumokból (a velük egy tekintet alá eső kiadványokból) 16 példány, nemzetiségi és idegen nyelvű könyvekből és periodikumokból 7 példány, zenei kiadványokból 14 példány, szabad lapos szövegkiadványokból 5 példány, disszertációk autoreferátumaiból 12 példány, szabványokból pedig 10 példány (2/7).

A vakok számára készült kiadványokból (beleértve a „hangos könyveket” is) 2-2, a nem publikált dokumentumokból 1-1, a hivatalos kiadványokból 2-2, az audiovizuális dokumentumokból összesen 6-6, az elektronikus kiadványokból összesen 2-2 ingyenes példányt kell beszolgáltatni. Ezen felül bizonyos „félkész” termékekből is kell szolgáltatni egy-egy példányt. A törvény felsorolja a nem hagyományos dokumentumok köteles példányaiból részesülő intézmények nevét is (2/9–13).

Az előállítóknak az ingyenes köteles példányokon kívül a kormány meghatározta példányszámban fizetett példányokat is szolgáltatniuk kell (2/14).

Miközben a további cikkelyek a kedvezményezett intézmények köteles példányokkal kapcsolatos feladatait részletezik (3/17–22), a törvény nem szól a különféle dokumentumfajták megőrzési kötelezettségének időbeli differenciálásáról. Ezek szerint minden dokumentumot, amit beszolgáltatnak, az örökkévalóság igényével kell megtartani.

A törvény megsértése szabálysértési eljárást von maga után (4/23).

*

A szép az, ami érdekel nélkül tetszik. E tudósítás írójának mindkét alapjogszabály elnyerte a tetszését: az egyik is és a másik is megbízhatóan koordinált és fogalmazott szakmai és jogászai produktum. Noha semmi érdeke nem fűződik hozzá, mégis kíváncsian várja e törvények gyakorlatban való érvényesülését.

Futala Tibor